

AZƏRBAYCAN SƏNƏTŞÜNASLIĞI MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ

UOT 7:001.89

*Ərtegin Salamzadə, sənətşünaslıq doktoru, professor
(Azərbaycan)*

Sənətşünaslıq Azərbaycan humanitar və ictimai elmlərin ayrılmaz tərkib hissəsidir. Hələ orta əsrlərdə ümumi fəlsəfi və estetik fikrin kontekstində yaranmağa başlamış incəsənət haqqındakı elm sahəsi XX yuzillikdə peşəkar fəaliyyət növünə çevrilir.

Ölkəmizin bütün elm sahələrinin təşəkkülü və inkişafında taleyüklü xarakteri daşıyan hadisə - 1945-ci ildə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının yaradılması olmuşdur. Bu tarix sənətşünas alimlərin həyatında da əlamətdar rol oynamışdır.

Çünki Azərbaycan EA-nın ilk tərkibində Azərbaycan İncəsənəti Tarixi İnstitutu da fəaliyyətə başlamışdır. 1945-ci ildə İnstitutun təşkil olunmasının təşəbbüskarlarından biri onun ilk direktoru Azərbaycanın dahi bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyli olmuşdur.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Memarlıq və İncəsənət İnstitutu unikal, çoxsahəli elmi-tədqiqat qurumudur. Onun əsas tədqiqat istiqaməti Azərbaycan memarlıq və incəsənətinin tarixi və nəzəriyyəsi bütün sahələrinin araşdırmaqdır. Tədqiq edilən problemlərə müvafiq olaraq İnstitutun hazırkı strukturu 9 şöbədən ibarətdir. Hər şöbə İnstitutun ümumi problemləri çərçivəsində öz istiqamətinə malikdir.

«**Memarlıq və şəhərsalma tarixi və nəzəriyyəsi**» şöbəsi Azərbaycan memarlığı və şəhərsalma tarixi və nəzəriyyəsinin əsas təmayullərinin öyrənilməsi, Azərbaycan memarlıq abidələri toplusunun yaradılması ilə məşğul olur. Şöbənin tədqiqatçılıq istiqaməti hələ 1950-1960-cı illərdə formalaşır. Azərbaycan incəsənəti tarixi tədqiqinə peşəkar elmi yanaşma əsasları məhz memarlıqşünaslıq sahəsində təkammül tapır. Bu yanaşma M.Ə.Hüseynov, L.S.Bretanitski və Ə.V.Salamzadənin «Azərbaycan memarlıq tarixi» (1963) adlı əsərində layiqli əksini tapdı. Azərbaycan memarlıq tarixinin qədim dövrlərindən XX əsrin əvvələrinə kimi inkişaf mənzərəsini açıqlayan «Azərbaycan memarlıq tarixi» kitabında memarlıq tikillərinin tipologiyası müəyyənləşdi-

rilmiş, memarlıq tarixinin elmi baxımından dövriyyələşdirilməsinin əsası qoyulmuşdur. Əsərdə Azərbaycan memarlıq abidələrinin stilistik xüsusiyyətləri aşkarlanmış, regional məktəblərinin Yaxın və Orta Şərq, Orta Asiya ölkələri memarlığının inkişaf prosesləri ilə qarşılıqlı əlaqələri təhlil olunmuşdur.

Müstəqillik illərində Azərbaycan şəhərsalma və memarlığının müxtəlif problemləri Ş.Fətullayevin «Bakının memarlıq ensiklopediyası» (1999), «Azərbaycan məscidlərinin memarlıq tipologiyası» (1996), «Abşeron memarlığı» (2004), R.Əmənzadənin «Azərbaycan memarlığında baştağlar» (1995), «XI-XVIII əsrlər Azərbaycan monumental tikililərin kompozisiya qanunauyğunluqları» (2007), R.Salayevanın «Naxçıvan – memarlıq irsi» (2002), R.Babaşovun «Memar Kərbəlayi Səfixan» (1995), S.Tanqudunun «Şamil Fətullayevin həyatında memarlıq» (2010) kitablarında araşdırılmışdır.

«**Memarlıq abidələrin qorunması və bərpa problemləri**» şöbəsinin vəzifəsi Azərbaycan memarlıq abidələrinin qorunması, konservasiyası, bərpa və yenidənqurulmasının elmi əsaslarının hazırlanmasından ibarətdir. Memarlıq irsinin qorunması və ondan istifadə problemlərinə yönəlmiş elmi proqram hələ 1970-1980-ci illərin kəsişməsində formalaşmış, «Azərbaycan tarixi şəhərlərinin qorunması və rekonstruksiya məsələləri» (1979) və «İçəri Şəhər və onun rəqenerasiya planının əsası» (1981) kollektiv tədqiqatların məhsulu olan əsərlərdə bəyan edilmişdir. Son iyirmi ildə memarlıq abidələri və qoruqlarının tədqiqatları R.Əliyevanın «Unikal Qala kəndi» (2007), C.Qiyasinin «Nizami dövrü memarlıq abidələri» (1991), G.Mehmandarovanın «Xınalıq» adlı kitablarında ümumiləşdirilib.

«**Heraldika və dizayn**» şöbəsinin planları Azərbaycan dizayn sənətinin öyrənilməsi, onun tarixi oçerklərinin yaradılması, memarlıq dizaynı, sənaye dizaynı, poliqrafiya dizaynı xüsusiyyətlərinin araşdırılmasından ibarətdir. Dizayn sahəsində tədqiqatlar nisbətən yeni və eyni zamanda olduqca perspektivli istiqamətlərdən biridir. Azərbaycan dövlət müstəqilliyi əldə olunan sonra sürətlə inkişaf edən bu sənət növü bir tərəfdən incəsənətlə, digər tərəfdən isə texnika və sənaye ilə bağlıdır. Bu gün dizayn ölkəmizin sənaye və intellektual potensialının dünya standartları səviyyəsinə çatdırılmasının vacib vasitələrindəndir. Buna görə dizayn sahəsində tədqiqatların həm fundamental, həm də tətbiqi əhəmiyyətə malikdir. Onların ilk nəticələri «Müasir memarlıq və dizayn» (2003) kollektiv işində, R.Əfəndizadənin «Memar Rəhim Seyfullayev» (2007), Ə.Salamzadənin «Dizayn tarixi» (1995), «Vizual informasiya» (2003), «Dizayn və informasiya» (2006), E.Əliyevin «Dizayn və incəsənətində vizual

formanın qavranılması» (2010) adlı əsərlərində öz əksini tapmışdır. Azərbaycanda dizayn inkişafının oçerklərinin yaradılması planlaşdırılmışdır.

«Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlər» şöbəsi Azərbaycan təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlərinin tarixi, janr və növlərinin öyrənilməsi, bölgə və etnik özünəməxsusluğu, müasir mədəniyyətdə xalq sənəti bədii ənənələrinin tədqiqi ilə məşğuldur.

Memarlıq tarixi ilə yanaşı, təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlərinin tədqiqatları sənətsünaslıq elmimizin ən inkişaf etmiş sahələrdəndir. Bu sahədə artıq klassik sənətsünaslıq tədqiqatlar əhəmiyyəti daşıyan əsərlər yaradılmışdır. Onların arasında N.Rzayevin «Qafqaz Albaniyasının incəsənəti» (1976), A.Qaziyevin «XIII-XVII Azərbaycan əlyazma kitabının bədii tərtibatı» (1977), K.Kərimovun «Azərbaycan miniatürləri» (1980), R.Əfəndiyevin «Daş plastikası» (1984) N.Abdullayevanın «Azərbaycan xalçaçılıq sənəti» (1971), L.Kərimovun «Azərbaycan xalçası» (1983, II və III cild) fundamental əsərləri xüsusilə nəzərə çarpır.

Hələ 1977-ci ildə İnstitutun aparıcı alimləri Ə.Salamzadə, K.Kərimov, R.Əfəndiyev, N.Həbibov, N.Rzayev tərəfindən hazırlanmış «Azərbaycan incəsənəti» adlı kitabında Azərbaycanın qədim dövrlərindən başlayaraq, müasirliyə qədərki plastik sənət növlərinin tarixi mənzərəsi yaradılmışdır. Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlərin bütün inkişaf mərhələləri 1992-ci ildə işıq üzü görmüş eyni adlı kollektiv əsərdə qələmə verilmişdir.

Sahənin bütün janr və növləri, onun tarixi, nəzəri və metodoloji problemləri K.Kərimovun «Soltan Məhəmməd və onun məktəbi» (1993), N.Rzayevin «Azərbaycan incəsənətinin üfuqi» (1993), K.Əliyevanın «Təbriz xalça məktəbi» (1998), C.Novruzovanın «Heykəltaraş Fuad Əbdürrəhmanov» (2004), Ə.Salamzadənin «Azərbaycan sənətsünaslığı. XX əsr» (2001) və «Tofiq Rəsulov. Şəbəkə» (2009), T.Əfəndiyevin «Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənəti» (2003) adlı əsərlərində araşdırılmışdır.

Müstəqillik illərində Azərbaycan təsviri və dekorativ-tətbiqi sənətlər tədqiqi sahəsində nail olunmuş ən mühüm nəticələrin əksəriyyəti ölkəmizin aparıcı sənətsünas-alim, 1996-2010-cu illərdə Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun direktoru vəzifəsində çalışmış akademik Rasim Əfəndiyevin «Azərbaycan dekorativ-tətbiqi sənəti» (1999), «Azərbaycan incəsənəti» (2001), «Art of Azerbaijan» (2004), «Azərbaycan bəzək sənəti» (2000), «Azərbaycan incəsənəti Dünya muzeylərində» (2009) adlı kitablarında öz əksini tapmışdır.

«Musiqi tarixi və nəzəriyyəsi» şöbəsi klassik musiqi irsinin tədqiqi, Azərbaycan musiqi tarixinin yaradılması, Azərbaycan peşəkar musiqi mədəniyyəti-

nin öyrənilməsi üzrə fəaliyyət göstərir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin öyrənilməsi böyük əhəmiyyətə malikdir. Ü. Hacıbəyovun «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» (1945) fundamental əsərindən başlayaraq, bu əhəmiyyətə aparıcı musiqişünas alimlərin diqqət mərkəzindədir. Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin tədqiqi üzrə məhsuldar fəaliyyət son illərdə Z.Səfərovanın «Səfiəddin Ürməvi» (1995), «Əbdülqədir Marağai» (1997), «Qədim Azərbaycan musiqi terminləri lüğəti» (1997), «Azərbaycanın musiqi elmi (XIII-XX əsrlər)» (1998), «Üzeyir Hacıbəyli və onun görkəmli sələfləri» (2005), «Şərq musiqisini peyğəmbəri. Cabbar Qaryağdıoğlunun həyat və yaradıcılığı» (2008), «Üzeyir Hacıbəyli» (serb və ərəb dillərində, 2010), «Ölməzlik» (2010), L.Kazımovanın «Azərbaycan musiqisində Füzulinin qəzəlləri» (1997), G.Vəzirovanın «Muğam operaları: janrın tarixi və müasir durumu» (2005), S.Ağayevanın «Ruhpərvər. Bir XVII yüzil musiqi nəzəriyyəsi kitabı» (2008) əsərlərin nəşri ilə nəticələnib. Eyni zamanda Azərbaycan peşəkar bəstəkarlıq məktəbinin formalaşması və inkişafı, milli sinfonizmin və müasir musiqinin digər janrlarının yaranması təhlil obyektinə olmuşdur. Hal-hazırda musiqişünaslar «Azərbaycan musiqi tarixi» üç cildliyi üzərində çalışırlar.

«Azərbaycan xalq musiqisinin tarixi və nəzəriyyəsi» şöbəsinin vəzifəsi Azərbaycan xalq musiqi tarixi və nəzəriyyəsinin əsas istiqamətlərinin öyrənilməsi, ənənəvi musiqi janrlarının tədqiqi, şifahi musiqi folklorunun nota salınmasından ibarətdir. Şöbə iki səpkidə iş aparır: Azərbaycan musiqi folklorunun toplanması, yazılması, nəşri və milli musiqinin bütün janrlarının tədqiqi. Son iyirmi il ərzində S.Fərhadovanın «Azərbaycan mərasim musiqisi» (1991), «Azərbaycan monodiya musiqisi» (2001), Ə.Eldarovanın «Aşıq sənəti» (1996), Ə.İsazadə və N.Məmmədovun «Azərbaycan xalq mahnı və rəqslərinin melodiyaları», S.Bağırovanın «Azərbaycan muğamı. Məqalələr, məruzələr, tədqiqatlar» (2007), İ.Köçərlinin «Aşıq sənəti musiqili poetik janrı» (2010) kitabları, N.Məmmədovun hazırladığı Azərbaycan muğamlarının yeddi toplusu milli musiqişünaslığımıza böyük pay gətirmişdir. Hüsusi qeyd etmək lazımdır ki, 2003-cü ildən etibarən Azərbaycanın birinci xanımı, millət vəkili, YUNESKO və İSESKO-nun Xoşməramlı Səfiri Mehriban xanım Əliyevanın dəstəyi ilə kollektiv əməyin bəhrəsi olan «Azərbaycan xalq musiqisinin antologiyası» oncildli fundamental əsərinin nəşri başlamışdır. Hal-hazırda antologiyanın yeddi cildi işıq üzünə çıxmışdır.

«Teatr, kino və televiziya» şöbəsinin əsas istiqaməti Azərbaycan teatr sənəti tarixinin öyrənilməsi, Azərbaycan kino və televiziya sənətinin inkişaf mərhələlərinin təhlili, kino və səhnə ustalarının yaradıcılığının tədqiqindən

ibarətdir. Keçən əsrin ortalarında C.Cəfərovun Azərbaycan teatrının tarixinə aid yazdığı fundamental əsər Azərbaycan teatrşünaslığının inkişafında əhəmiyyətli rol oynamış, onun demək olar ki, təməl daşını qoymuşdur.

Görkəmli sənət ustalarının həyat və yaradıcılığının öyrənilməsi, Azərbaycan rejissorlarının yaradıcılığında milli və xarici dramaturgiyanın təəcəssümü, milli teatr sənətinin əsas stilistik meyillərinin təhlili, sintetik sənət olan teatrda yaradıcılığın müxtəlif növlərinin qarşılıqlı əlaqəsi kimi problemlər İ.Kərimovun «Azərbaycan teatrının yaranması və inkişafı» (1991), «Azərbaycan Türkiyə teatr əlaqələri» (2000), «Şuşa-Ağdam teatri» (2001), «Azərbaycan teatri – 125» (2002), «Heydər Əliyev. Sənət, sənətkarlar və sənətkarlıq haqqında» (2005), N.Ağayevanın «Azərbaycan teatr tənqidi və teatrşünaslığının inkişaf problemləri» (1997), F.Rzayevin «Nizami Gəncəvi və teatr» (2008) monoqrafiyalarında öz əksini tapmışdır. Teatr sənətinin 125 illik inkişaf yolunu əks etdirən və kollektiv tədqiqatları ümumiləşdirən «Azərbaycan teatr tarixi» adlı üçcildliyin I-ci cildi (2008) nəşr olunmuşdur.

Kinoşünaslıq milli incəsənət elminin ən gənc sahəsidir. Bu sahədə aparılan tədqiqatların nəticəsində Azərbaycan kinolentlərinin filmoqrafiyası, Azərbaycan görkəmli kinorejissorlarının yaradıcılıq portretləri yaradılıb, bədii və sənədli kinonun əsas meylləri izlənilib. Kinomuzun bu problemləri R. Məmmədovun «Azərbaycan bədii ədəbiyyatı və kino sənətinin qarşılıqlı əlaqə problemləri» (1997), «Kino və müasirlik» (2007) monoqrafiyalarında və kollektiv tədqiqatın məhsulu olan «Azərbaycan kinosu mədəniyyət kontekstində» (1995) adlı əsərdə öz əksini tapmışdır.

«İncəsənətin qarşılıqlı əlaqələri» şöbəsi Azərbaycan incəsənətinin qonşu xalqların bədii mədəniyyəti ilə qarşılıqlı təsir və əlaqələrinin tədqiqi ilə məşğuldur. Mövzu üzərində çalışaraq, musiqi, xoreoqrafiya, teatr və digər bədii yaradıcılığının bəlli olan tip və formaları araşdırılaraq, Azərbaycan mədəniyyətinin səciyyəvi xüsusiyyətləri açıqlanır və bu mədəniyyətin Avrasiya xalqları incəsənəti ilə müqayisəli tədqiqi aparılır. Avrasiya tipli mədəniyyətlərin sivilizasiyayönlü integrativ təmayüllərinə perspektivlərinə nəzər yetirilmişdir. Nəticədə R.Məmmədovanın «Musiqi türkologiyası» (2002), S.Tağıyevanın «Türk xalqları mərasim mədəniyyəti və musiqi folkloru» (2007), Ş.Quliyevanın «Azərbaycan folklor-etnoqrafik ənənələrində təqvim-mərasim bayramları» (2008) kitabları işıq üzü görmüşdür.

«Estetika və informasiya mədəniyyəti» şöbəsi Azərbaycan incəsənətinin estetik prinsiplərini öyrənir, informasiya cəmiyyəti şəraitində mədəniyyətin nə-

zəri və metodoloji problemlərini araşdırır. İncəsənətdə semantik informasiya Azərbaycan təsviri sənəti, memarlıq, dizayn, kino və kino musiqisi nümunələri materialları əsasında tədqiq olunur. Təhlil olunmuş sənət növləri informasiya sistemlərinin bədii dilinin səciyəvi xüsusiyyətləri aşkar edilir. İnformasiyanın müxtəlif işarə daşıyıcıları, o cümlədən onların audio və vizual formaları dekodlaşdırılır. Bu da milli mentalitetinə xas olan dünyanın bədii mənzərəsinin müəyyən dərəcədə bərpa olunmasına imkan yaratmışdır. Yekunda Azərbaycan incəsənətində forma və üslubun bədii təfəkkürün vahid kateqoriyası olduğu barədə nəticə çıxarılır. Sözügedən problemlər R.Abdullayevanın «İnformasiya mədəniyyətində bədii üslub problemi» (2003), T.Bayramovun «Ənənə problemi kontekstində mədəniyyətlər dialoqu və incəsənət tipologiyası» (2007) və «Bir zövq: incəsənətin virtual tipologiyası» (2009), A.Zeynalovanın «Muzey ekspozisiyalarının estetik əsasları» (2007) kitablarında öz əksini tapmışdır.

Bütövlükdə, altmış ildən artıq bir müddətdə Azərbaycan MEA-nın Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun kollektivi tərəfindən Azərbaycan incəsənətinin bütün növ və janrlarının tarixini əks etdirən fundamental əsərlər yaradılıb. Hələ 1960-cı illərin ortalarında Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun kollektivinin səyi nəticəsində milli sənətsüənəşliyin tarixi məktəbinin yaranma prosesi başlayır.

1990-cı illərdən etibarən AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun və bütövlükdə Azərbaycan sənətsüənəşliyinin keyfiyyətə yeni inkişaf mərhələsi başlayır. Cəsarətlə demək olar ki, müstəqillik illərində sənətsüənəşliyin məqsəd və vəzifələri, onun öncül istiqamətləri köklü sürətdə dəyişir. Sovet dövründən fərqli olaraq, sənətsüənəşlik Azərbaycan ərazisində yerləşən sənət abidələri deyil, məhz Azərbaycanlıların bədii mədəniyyəti, onların bədii təfəkkürü, xalqımıza xas olan estetik proqramları və Azərbaycan incəsənətinin təkrarolunmaz milli xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə istiqamətlənir. Eyni zamanda ölkə sənətsüənəşliyi alimləri diqqət mərkəzinə Azərbaycan incəsənətinin qonşu və uzaq xalqları bədii mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələri, eləcə də sənətimizin dünya informasiya məkanına inteqrasiya olunması problemləri də daxil olur.

Azərbaycanlıların dünyagörüşünə və Azərbaycan ictimai fikrində baş vermiş dəyişikliklər ilk növbədə AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun təşkilatı strukturunda və elmi-tədqiqat işlərinin problem, mövzu və metodologiyasında öz əksini tapır. Hələ 1990-cı illərin əvvəllərində burada yeni elmi-tədqiqat şöbələri təşkil olunur. «İncəsənətin qarşılıqlı əlaqələri» (1990) və «Estetika və informasiya mədəniyyəti» (1994) şöbələrinin yaranması İnstitutda nəzəri və metodoloji tədqiqatların nisbi çəkisinin yüksəlməsinə, onların

problem dairəsinin genişlənməsinə səbəb olmuşdur. Demək olar ki, müstəqillik illərində İnstitutun strukturunun təkmilləşdirilməsi prosesi mütəmadi-xarakter daşıyır. 2005-ci ildə İnstitutun şöbələrindən birinin istiqaməti dəyişdirilir və onun bazasında «Heraldika və dizayn» şöbəsi təşkil olunur. Bu baxımdan İnstitutun tarixində 2010-cu il də əlamətdar olmuşdur. Vaxtı ilə qrup hüququnda fəaliyyət göstərmiş «Memarlıq abidələri qorunması və bərpa problemləri» tədqiqatçılıq kollektivinə şöbə statusu verilir. İlin axırında isə «Qafqaz Albaniyası incəsənəti və memarlığı» şöbəsinin yaradılması haqqında qərar qəbul olunur.

Müstəqillik illərində İnstitutun beynəlxalq fəaliyyəti güclənir. Son iyirmi ildə burada «Yaxın və Orta Şərq memarlığı və incəsənəti» (1992), «Böyük İpək yolu: Avrasiya mədəniyyətləri dialoqu» (2002), «Azərbaycan xalçası və xalq tətbiqi sənəti» (2003), «İnformasiya mədəniyyəti problemləri» (2004), «Avrasiya informasiya mədəniyyəti» (2009), «Fəlsəfə və sənətşünaslıq: fənn-lərərası qarşılıqlı əlaqələrinin metodologiyası» (2010), «Tarixi-mədəni irsin qorunması və təbliği problemləri» (2010), «Türkoloji sənətşünaslıq: problemlər və perspektivlər» (2011) beynəlxalq elmi konfransları keçirilmişdir.

Eyni zamanda İnstitutun əməkdaşları Türkiyə, Özbəkistan, Rusiya, İtaliya, Macarıstan, İspaniya, Fransa, Böyük Britaniya, ABŞ, İsveçrə, Polşa, Tunis, İsrail, İordaniya və İranda keçirilən elmi və yaradıcılıq forumlarda iştirak etmişlər.

Hələ 1979-cü ildə Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun gənc alimlərinin ilk konfransı keçirilmiş və onun materialları nəşr olunmuşdur. Vaxt keçdikcə konfrans İnstitutun hüduqlarını aşmış, respublika miqyasını almışdır. Onun materialları isə əvvəllər illik, sonralar rüblük çıxan dövrü jurnalına çevrilmişdir. 1994-cü ildən etibarən «İncəsənət və mədəniyyətin problemləri» adı ilə çıxan jurnal AAK tərəfindən tövsiyyə edilmiş nəşrlərin siyahısına daxil edilmişdir. Hal-hazırda «İncəsənət və mədəniyyətin problemləri» jurnalı beynəlxalq statusuna malikdir, onun redaksiya heyətinin 6 ölkəni təmsil edən nüfuzlu alimlər üzvüdür, jurnalın səhifələrində isə Azərbaycanla yanaşı Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan, Türkmənistan, Qırğızstan, Macarıstan, Rusiya, Ukrayna, Misir və İrandan olan müəlliflərin araşdırmaları dərc olunur.

Ənənəvi olaraq, İnstitut MDB ölkələri elmi mərkəzləri ilə fəal əməkdaşlıq edir. Müstəqillik illərində bu əməkdaşlıq beynəlxalq hüquqi normalara əsasən qurulur. Hal-hazırda İnstitutun Rusiya Dövlət Sənətşünaslıq İnstitutu və Özbəkistan Rəssamlıq Akademiyası ilə beynəlxalq elmi əməkdaşlıq haqqında müqavilələr mövcuddur.

Elmi tədqiqatların yeni qəbul edilmiş öncül istiqamətlərinə uyğun olaraq türksoylu dövlətlərlə elmi əməkdaşlıq ön plana çıxmışdır. Türk dünyası incəsənət və mədəniyyətin tədqiqi sahəsində kollektiv tərəfindən kompleks işlər görülür. İnstitutun təşəbbüsü ilə 2010-cu ilin may ayının 25-də Bakıda «Türkoloji Sənətsünaslıq üzrə Beynəlxalq Problem Şurası» yaradılmışdır. TSBPŞ-nin tərkibinə Azərbaycan, Türkiyə, Özbəkistan, Qazaxıstan, Türkmənistan və Qırğızıstan nümayəndələri daxil olmuşdur. TSBPŞ-nin birinci iclası keçirilmiş, onun Nizamnaməsi qəbul olunmuşdur. Nizamnamədə qeyd olunduğu kimi, TSBPŞ-sı öz məqsədini o cümlədən ümumtürk incəsənətinin tarixini yaratmaqda görür. TSBPŞ-sı fəaliyyətinin ilk məhsulu 2010-cu ildə Bakıda «Tenqri və damğa: Türk dünyasının varisləri» adlı məqalələr toplusunun nəşri olmuşdur. Hal-hazırda isə Daşkənddə «Türk mədəniyyətinin rəmzləri» adlı TSBPŞ-nin ikinci məqalələr toplusu nəşrə hazırlanır.

Son illərdə beynəlxalq fəaliyyəti çərçivəsində aparılan mühüm istiqamətlərdən biri YUNESKO hətti ilə görülməli işlərdir. 2000-ci ildən etibarən İnstitutun əməkdaşlarının bilavasitə iştirakı ilə Azərbaycanın bir sıra tarix və mədəniyyət abidələri YUNESKO-nun Dünya irsi siyahısına daxil edilmişdir. Bu siyahıda ilk Azərbaycan abidəsi İçəri Şəhər tarixi-memarlıq qoruğu olmuşdur. Sonra isə Azərbaycanın birinci xanımı, millət vəkili, YUNESKO və İSESKO-nun Xoşməramlı Səfiri Mehriban xanım Əliyevanın təşəbbüsü ilə Azərbaycan qeyri-maddi irsinin Repräsentativ siyahıya təqdim olunması prosesi başlamışdır. Beləliklə 2000-2010-cu illərdə sözügedən siyahıya muğam, aşıq və xalça sənətləri daxil edilmiş, hal-hazırda isə şəbəkə sənətinin Repräsentativ siyahıya təqdim olunması üzrə hazırlıq işləri görülür.

Sənətsünaslıq paradigmasının yeniləşməsinin ən vacib göstəricilərdən biri incəsənət sahəsində aparılan tədqiqatların öncül istiqamətlərinin təyin edilməsi olmuşdur. Bu nəşələlərin müzakirələrinə həsr edilmiş seminar, konfrans, Elmi Şuralarda fəal iştirak etmiş İnstitutun əməkdaşlarını, demək olar ki, hamısını sənətsünaslıq elminin yeni horizontlarının axtarış prosesinə cəlb etmişdir. Nəticədə «Azərbaycan sənətsünaslığının öncül istiqamətləri» (1998) kollektiv əsəri nəşr olunmuş və «2001-2005-ci illər üçün memarlıq və incəsənət sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin əsas istiqamətləri və 2010-cu ilə qədərki sənətsünaslığın inkişaf konsepsiyası» adlı fundamental elmi sənəd qəbul olunmuşdur.

Məlum olduğu kimi, 2008-ci ilin aprel ayının 10-da Azərbaycan Respublikası Prezidentinin «Azərbaycan elmində islahatların aparılması ilə bağlı Dövlət Komissiyasının yaradılması haqqında» Sərəncamı qüvvəyə minmişdi. Bunun

əsasında 2009-2015-ci illər ərzində ölkədə elmin inkişafının Milli Strategiya və bu strategiyanın həyata keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı yaradılmışdır. Bütün elm sahələrində gedən islahatlar prosesinə uyğun olaraq, AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunda «2009-2015-ci illərdə görülməli elmi-tədqiqat işlərinin Proqramı», eləcə də bu dövrə aid konsepsiya və fəaliyyət planı qəbul edilmişdir.

Müəyyən edilmiş öncül istiqamətlərə müvafiq olaraq nəzərdə tutulur:

Azərbaycan incəsənətinin ümumi tarixinin yaradılması üzrə işi davam etdirmək, qədim dövrünün bədii mədəniyyətimizin inkişafındakı ağ ləkələri doldurmaq, XIX-XX əsr ölkə incəsənət tarixinin hadisə və faktlarını yenidən mənalandırmaq;

Sənətşünaslığın nəzəri-metodoloji, terminoloji və yeni elmi paradigmanın anlayış-məlumat aparatının işlənməsi, sənətşünaslıq elminin fəlsəfə, estetika, kulturologiya, sosiologiya və digər humanitar fənnlərlə qarşılıqlı əlaqəsini müəyyənləşdirmək, ölkəmizin incəsənət fəlsəfəsinin elmi əsasını yaratmaq;

Bundan sonrakı maddi və qeyri-maddi irsin qorunmasının elmi əsasını təkmilləşdirmək, milli mədəniyyət irsinin eyniləşdirilməsinin dəqiq sistemini işləmək;

Türkoloji sənətşünaslıq sahəsində tədqiqatların başlıca inkişafının, türk etnik mədəniyyət dünyasının incəsənətində eyniləşdirilmənin, məlumatın, innovasiyanın və təfsirin kompleks öyrənilmə problemini nəzərdə tutan «5 İ Proqram»ın həlli. Azərbaycan incəsənətinin türk xalqlarının mədəniyyət irsində rolunu və yerini müəyyənləşdirmək;

Azərbaycan incəsənətinin öyrənilməsində dəqiq metodların tətbiqi, «Azərbaycan incəsənəti rəqəmlərdə» proqramının işlənməsi və həyata keçirilməsi, ölkəmizin bədii irsini informasiya cəmiyyəti dilinin mənə təbəqəsinə tərcümə etmək, Azərbaycan incəsənət tarixi üzrə klassik əsərlərin İnternet versiyalarını hazırlamaq.

Zamanla ayağlaşmağa çalışan sənətşünas-alimlərimiz son illərdə cəmiyyəti düşündürən aktual problemlərinə həsr edilmiş bir sıra kollektiv tədqiqatlar hazırlamışlar. Bunlardan «Heydər Əliyev və Azərbaycan incəsənəti» (1998), «Azərbaycan incəsənətinin Avropa mədəniyyəti ilə qarşılıqlı əlaqələri» (1999), «Ənənə və bədii forma» (2003), «İçəri Şəhərin qorunması və inkişaf problemləri» (2004), «İnformasiya mədəniyyəti problemləri» (2004), «Qarabağ – irsimizin əbədi yaddaşı» (2008) xüsusilə qeyd olunmalıdır.

AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutunun sahədə aparıcı rolu təbii olaraq onun həm də sənətşünaslıq elmində əlaqələndirici funksiyasını təmin edir. Başqa sahələrdə olduğu kimi, burada respublikada elmi tədqiqatların təşkili

və əlaqələndirilməsi məqsədilə Memarlıq və İncəsənət üzrə Problem Şurası fəaliyyət göstərir. İnstitutunun aparıcı mütəxəssislərlə yanaşı Şuranın tərkibinə Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universiteti, Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Akademiyası, Azərbaycan Mədəniyyət və İncəsənət Universiteti, Azərbaycan Milli Konservatoriyası, Bakı Musiqi Akademiyasının nümayəndələri daxildir.

İnstitutun aparıcı sənətsünas-alimləri Azərbaycan incəsənətinin qədim zamanlardan müasir dövrə qədərki inkişaf tarixini və problematikasını əhatə edən onlarla monoqrafiya, yuzlərlə kitab və məqalələr çap etdiriblər. Tədqiqatçılarımızın əsərlərində Azərbaycan millətinə məxsus estetik dünyagörüşünün formalaşmasının bədii ənənələrindən, Azərbaycan incəsənətinin qonşu ölkələrin mədəniyyətləri ilə qarşılıqlı əlaqəsindən, xalqımızın dünya mədəniyyət xəzinəsinə verdiyi yaradıcılıq töhfələrindən bəhs olunur.

Эртегин Саламзаде (Азербайджан)

Искусствовзнание Азербайджана в годы независимости

В статье рассматривается развитие отечественного искусствовзнания за последние 20 лет, раскрывается лидирующая роль Института архитектуры и искусства НАН Азербайджана в этом процессе. Проанализированы структура, проблематика, издательская, координационная и международная деятельность, программные документы Института, предложены приоритетные направления научно-исследовательских работ в области искусствовзнания.

Ertegin Salamzade (Azerbaijan)

The art science of Azerbaijan in the years of independence

In the article development of the home art science in the course of the last 20 years is considered and there is thrown light on the leading role of the Institute of architecture and art of ANAS in this process. The structure, problems, publishing, co-ordinating and international activity, program documents of the Institute are analysed, the prior directions of scientific-research works in the sphere of art science are proposed.

Açar sözlər: sənətsünaslıq, Azərbaycan incəsənəti, təşkilatlanma, nəşrlər, beynəlxalq fəaliyyət